

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

УДК 37.091.4(092)„711”„713”

АЛЛА БОЙКО
(Полтава)

ЕВОЛЮЦІЯ ВЗАЄМИН Г.Г. ВАЩЕНКА І А.С. МАКАРЕНКА: РЕТРОСПЕКТИВА І ПРОЕКЦІЯ НА СУЧАСНІСТЬ

Досліджено еволюцію взаємин Г.Г. Ващенко і А.С. Макаренка. Обґрунтовано спільне і відмінне в їхньому світогляді й творчості, доцільність проєкції висновків та узагальнень Г.Г. Ващенко на сучасність і виховну перспективу. Надано перелік праць Г.Г. Ващенко, написаних у Німеччині.

Ключові слова: Г.Г. Ващенко, А.С. Макаренко, Полтава, спільне і відмінне, духовно-моральне виховання, критика, перспектива.

За свідченням Г.Г. Ващенко [8], А.С. Макаренко часто виступав у Полтаві на вчительських конференціях із пропагандою своїх педагогічних поглядів. Г.Г. Ващенко брав участь у цих конференціях і мав можливість не лише познайомитися з ним, а й не раз дебатувати. Проте зустріч їх мала відбутися набагато раніше, коли Г.Г. Ващенко подав прохання про призначення його на посаду штатного викладача психології, логіки, педагогіки та історії філософії Полтавського вчительського інституту:

„19 вересня 1917 р

Високоповажному Добродієві Панові
директорові Полтавського учительського
інституту учителя Роменської духовної
школи, кандидата Московської духовної
Академії Григорія Ваценка

ПРОХАННЯ

Маю честь прохати Вас, виставити і підтримати перед ким потрібно, мою кандидатуру на штатну посаду учителя психології, педагогіки, логіки і історії філософії у Полтавському учительському інституті. До цього маю додати, що вищу освіту я одержав у Московській духовній академії, яку скінчив 1903 р. із званням кандидата. Кандидатський виклад на тему: „Нравственный миропорядок” писав під керівництвом проф. історії філософії П. Тихомирова. Після закінчення академії мав посади в Кутайській, Тихвинській і Роменській духовних школах і у Полтавській комерційній школі, крім того, мав приватні уроки у Полтавській сепаріальній жіночій школі, в Тихвинських реальній школі і жіночій гімназії, при чому викладав переважно російську мову, праці коло психології та історії філософії... Іноді виступав з публічними лекціями на теми із цих дисциплін. На українській ниві я почав працю-

вати 1907 р. і випустив під своїм ім'ям декілька белетристичних творів, крім того 1912 р. випустив збірник під псевдонімом Г. Васильківського „До ґрунту”, з приводу якого є рецензія М. Вороного в XI книжці Літературно-наукового вісника за 1912 р. і фельєтон Д. Василька в №20 Ради за 1913 р. під назвою „Дума про творчість”. У 1917 р. на українських учительських курсах у Прилуці і Хоролі історію українського письменства, а в Ромнах, крім того, і психологію.

Учитель Г. Ващенко 19.09.1917”

[7, арк. 165].

**Копия диплома кандидата Московской духовной академии
Григория Ващенко**

ДИПЛОМ

Студент Московской Духовной Академии Ващенко Григорий, сын дворянина из Полтавской губ., имеющий ныне от роду 25 лет, поступив в число студентов Академии в 1899 г., в течение 4 лет, прослушал в академии полный курс наук общеобразовательных и специальных по предметам первой группы и показал на испытаниях следующие познания:

в) по предметам общеобязательным:	
Священному писанию	весьма хорошие
Библейской истории	очень хорошие
Введение в курс богословских наук	отличные
Догматическому богословию	
Пастырскому богословию и педагогике	отличные
Гомилетике	
Церковной археологии и литургике	очень хорошие
Церковному праву	
Метафизике	отличные
Истории философии	
Психологии	очень хорошие
Еврейскому языку и библич. археологии	
Истории и разбору западных исповеданий	
Истории а обличению русского раскола	весьма хорошие
б) специальным:	
Теории словесности и истории иностранных литератур	
Русскому и церковно-славянскому языкам с палеографией	
и историей русской лит-ры	отличные
Греческому языку и его словесности	
Немецкому языку	хорошие,

за которые на основании параграфа 138 устава православных духовных академий удостоен был звания действительного студента и утвержден в этом звании Его Высокопреосвященством 21 июня 1903 г., с правом на получение степени кандидата богословия по представлении нового семестрового сочинения по Священному Писанию Нового Завета. Нине, по выполнению означенного условия, действительный студент Ващенко Советом Академий удостоен степени кандидата богословия и утвержден в

нем *Высокопреосвященнейшим Владимиром, Митрополитом Московским и Коломенским, 27 сентября 1903 г., с предоставлением ему права на преподавание в семинарии. Вследствие сего предоставляются Ващенко Григорию все права и преимущества Законами Российской империи со степенью кандидата духовной Академии соединяемые. В удостоверение чего от Совета Московской Духовной Академии выдан кандидату Ващенко сей диплом с приложением академической печати. На основании параграфов 160-161 Устава духовных академий, кандидат Ващенко Григорий за трехгодичное содержание его в Академии на счет казны обязан прослужить в духовно-учебном ведомстве 4 года 6 месяцев [7, арк. 167].*

Впадає в око те, що протокол №23 засідання педагогічної ради Полтавського вчительського інституту від 22 вересня 1917 року вівся російською мовою, а заява Г.Г. Ващенко у вигляді прохання, адресована „Високоповажному Добродієві панові директорові Полтавського учительського інституту вчителя Роменської духовної школи, кандидата Московської духовної академії Григорія Ващенко” написана українською мовою.

Як фіксує названий протокол, у засіданні педради під головуванням тимчасово виконуючого обов'язки директора інституту Ф. Лисогорського брали участь: члени Ради – М.Т. Квятковский, І.А. Шестаков, Ю.З. Чигирин О.В. Клемент, Т.З. Тимошенко, А.С. Макаренко, А.А. Левитський, В.А. Щепотьєв. Отже, долі Г.Г. Ващенко і А.С. Макаренка перетнулися ще в 1917 р., проте знайомства не відбулося, а якщо точніше, то відомостей про це ми не маємо.

Постанова була така: „Просити г. Попечителя Учбового округу при відкритті кредитів на утримання учительських інститутів по закону 14 червня 1917 р. призначити г. Ващенко штатним викладачем Полтавського учительського Інституту з наданням йому таких уроків: I курс (2 уроки теорії і психології художньої творчості; 2 уроки психології і 2 уроки логіки); II курс (4 уроки педагогіки); III курс (2 уроки дидактики та історії педагогіки). Разом 12 уроків” [7].

Улітку 1925 р. професор Г.Г. Ващенко зі своїм асистентом відвідав колонію ім. М. Горького. Виховна установа справила на нього добре враження своєю дисципліною і зразковим порядком. Сумніви викликало лише те, що головна увага в колонії приділялася праці, а теоретичне навчання, як пише Г. Ващенко, „було відсунуто на задній план”. Однак у цілому позитивне враження про колонію було, на нашу думку, підставою для того, що Г.Г. Ващенко запросив А.С. Макаренка бути одним із співавторів наукової збірки, яка готувалася до видання восени 1925 р., за його, Ващенко, редакцією.

Це праця з наукового узагальнення передового педагогічного досвіду „5 років роботи з дітьми-правопорушниками. Збірник статей працівників Полтавських закладів для правопорушників. За редакцією професора Ващенко”. Отже, завдяки Г.Г. Ващенко побачила світ стаття А.С. Макаренка „Нарис про роботу Полтавської колонії ім. М. Горького”. Це була перша спроба педагога теоретично узагальнити п'ятирічний досвід діяльності свого виховного закладу. Редактором цієї збірки, виданої ІНО, був Г.Г. Ващенко, який у передмові до неї (до речі єдиного матеріалу, написаного українською мовою, бо збірка була видана російською) зазначає, що колонією ім. Горького може пишатися Полтава. Проте вказує, що „з деякими деталями в роботі колонії імені Горького можна не погоджуватись”.

Особисте знайомство Г.Г. Ващенко з А.С. Макаренком продовжувалося на конференції робітників закладів соціального виховання закритого типу, яка проходила

у Полтаві в середині січня 1926 р. Г.Г. Ващенко відмічає, що на ній „загальний тон... був даний представником трудової колонії ім. Горького”. На жаль, зміст виступу А.С. Макаренка на цій конференції нам невідомий. Проте стаття Г.Г. Ващенко проливає на нього світло. У ній професор схвально пише про те, що в основу життя колоністів покладена праця, яка є не тільки головним змістом, а й організуючим фактором цього життя. Позитивно оцінює систему самоврядування, заходи, робочу дисципліну [4]. Разом із цим, Г.Г. Ващенко у статті „Конференція робітників установ соціального виховання закритого типу у м. Полтаві” називає деякі суперечності й „парадокси” доповідача, як він це визначає.

До них Г.Г. Ващенко відносить те, що А.С. Макаренко розпочав своє повідомлення з того, що відкинув усяке значення для педагогічної роботи педагогічної літератури. Однак тут же професор Ващенко, намагаючись виправдати молодого педагога, пише, що Макаренко „розходиться з новою педагогікою лише на словах..., бо він читає багато педагогічних книжок, що дають йому можливість триматися на рівні сучасної педагогічної думки”. Другим парадоксальним твердженням А.С. Макаренка Г.Г. Ващенко вважає думки доповідача про дисципліну, не погоджується із системою покарань морального характеру, де, пише він, „широко вживається як „пчесна” кара стояти під гвинтівкою”. Проте Г.Г. Ващенко знову доброзичливо коректує Макаренка. Він пише, що фактично колонія ім. Горького має велике досягнення зовсім не через кари, що вживаються в ній. Сміливо можна було б обійтися й без них...”. Як бачимо, оцінка діяльності дитячої установи А.С. Макаренка, що її давав Г.Г. Ващенко, була неоднозначною, проте в цілому позитивною.

Заради об’єктивності слід підкреслити, що й сам А.С. Макаренко характеризується як відданий і захоплений своєю роботою, як педагог, який має „безсумнівний педагогічний хист і великий запас енергії” [1].

Через три роки у статті „Школа як громадсько-культурний центр” Г.Г. Ващенко, порушуючи надзвичайно важливі як для свого часу, так і для сучасної педагогічної науки та шкільної практики питання, зокрема про зв’язок школи з життям, її організації як педагогічного комплексу, громадсько-культурного центру, знову звертається до досвіду А.С. Макаренка. Він пише, „що у майбутньому із бувших неповнолітніх злочинців вийдуть учені й організатори нового життя”. Успіхи колонії він пояснює тим, „що вона стала на зовсім новий шлях організації педагогічної роботи” [3].

Таким чином, Г.Г. Ващенко одним із перших з-поміж педагогів-учених виявив науковий інтерес, вивчав і узагальнював соціально-педагогічний досвід А.С. Макаренка. Він аналізував успіхи, принципово й коректно вказував молодому педагогові на недоліки. Можна сподіватися, що А.С. Макаренко вдумливо ставився до цих зауважень, по-новому осмислював свою практику, що відіграло значну роль у подальшому розвитку його педагогічної діяльності й становленні новаторської системи виховання.

Однак в оцінці А.С. Макаренка, яку давав йому Г.Г. Ващенко, ми не можемо не враховувати публікації останнього у 50-ті роки.

У статті „Яничар А.С. Макаренко – найбільший радянський педагог”, надрукованій в емігрантському культурно-політичному журналі „Визвольний шлях” (Лондон, 1955 р.), Г.Г. Ващенко піддає критиці педагогічну систему А.С. Макаренка і його особистість, зокрема, пише „У процесі дебатів я прийшов до таких висновків:

1) Макаренко, не маючи ґрунтовних знань із педагогіки та її історії, заперечував будь-яке значення педагогічної науки в практичній діяльності педагога. Виходило так, що Макаренко починав педагогіку від себе;

2) методи виховання, що їх рекомендував і застосовував Макаренко в колонії ім. Горького, включали у себе багато чисто військових елементів. Це було маршування з прапорами, стояння під годинником „за кару” і т.п.;

3) сам Макаренко справляв на мене враження людини занадто самовпевненої і навіть самозакоханої. У його виступах відчувалася свідомість своєї вищості і зневага до педагогів, що брали участь у конференції [8]. А.С. Макаренко, за характеристикою Г.Г. Ващенко, „був людиною з сильною волею і в своїй діяльності більше керувався розумом, ніж почуттями. Крім того, він завжди був замкнений у собі і справляв враження крайнього егоцентрика. А такі люди нелегко піддаються почуттям симпатії. У них на першому місці – їх власне „Я”. Тому немає підстав дивитися на Макаренка як на „мрійника”, а тим більше порівнювати його з Песталоцці, який у своїй педагогічній діяльності керувався переважно глибоким співчуттям до нещасних безпритульних дітей. Серед українських педагогів, що працювали з безпритульниками, були люди такого ж типу, що й Песталоцці. Ними керувало у першу чергу співчуття до нещасних дітей і щире бажання поліпшити їхню долю. Такою була Харитина Данилівна Савченко... До цього типу належав і Борис Ольшанський. Але таким не був Макаренко” [8].

Отже, А.С. Макаренко в уявленні Г.Г. Ващенко постає як егоїстична і негуманна людина. Подібне враження про А.С. Макаренка не є надуманим чи випадковим. Воно нерідко трапляється й у наш час, у деяких сучасних педагогів-дослідників, як правило у тих із них, які недостатньо глибоко обізнані з творчою біографією А.С. Макаренка в контексті розвитку і функціонування відповідної соціальної системи.

Звичайно, як і кожна людина, Г.Г. Ващенко має право на власну думку. Однак важливо встановити, коли професор Г. Ващенко у своїй оцінці „завкола А.С. Макаренка” ширій і правдивій?

Обидва педагоги, хоч і мають багато спільного (знання практики, високий рівень теоретичних узагальнень, художня творчість), усе ж дуже різні, особливо у світогляді та світосприйманні. А.С. Макаренко – атеїст. На вступних іспитах до Полтавського вчительського інституту він одержав із Закону Божого незадовільну оцінку, Г.Г. Ващенко – глибоко релігійна людина, кандидат богослов'я, навчався в Московській духовній академії. Дещо по-різному, з огляду на це, ними розуміється і сприймається зміст понять „доброта”, „гуманність”, „свобода”, „справедливість” тощо, неоднаково вони усвідомлюють мету виховання, а звідси – сам зміст, організацію, процес й методику в цілому.

У праці „Проект системи освіти в самостійній Україні”, виданій у Мюнхені 1957 р., Г.Г. Ващенко двічі згадує А.С. Макаренка у критичному плані. Він піше, що російське і зрусифіковане вчительство боролось з українським культурним національним рухом. Вони творили російські вчительські спілки та намагалися протидіяти українцям. „В Полтаві завзято боровся з українцями член російської вчительської спілки А.С. Макаренко”. Далі Г.Г. Ващенко продовжує: „У колоніях Макаренка вся увага була звернута на працю колоністів у сільському господарстві та майстернях, а теоретичне навчання було зовсім занедбане” [2]. У цьому ж Г.Ващенко звинувачував А.С. Макаренка і в 20-ті роки.

Отже, якщо його критика А.С. Макаренка у 20-ті роки мала, як ми переконалися, доброзичливий характер, до того ж кожне критичне зауваження досвідчений педагог намагався зрозуміти і пояснити, то тепер, у 50-ті, він доходить безапеляційних висновків про те, що, по-перше, А.С. Макаренко не мав ґрунтовних знань із педагогіки, тому заперечував будь-яке її значення в практичній діяльності; по-друге, „методи виховання, що їх рекомендував і застосовував А.С.Макаренко, включали в себе багато

чисто військових елементів”); по-третє, „сам Макаренко, – пише Г.Г. Ващенко, – справляв на мене враження людини занадто самовпевненої і навіть самозакоханої” [8].

Об’єктивно передаючи оцінку Г.Г.Ващенком А.С.Макаренка, ми не згодні з Г. Хіллігом, що погляди Г.Г.Ващенка змінились. Коли ми порівняли його судження в 20-ті і 50-ті роки, то побачили, що ці ж самі зауваження він висловлював і раніше, тільки як глибоко релігійна людина підходив до молодого педагога з християнських позицій добра, милосердя, допомоги. Отже, в оцінці А.С. Макаренка і у 20-ті, і у 50-ті роки він ширий.

У 50-ті роки, коли він вивчив гуманно спрямовану педагогіку Заходу, а А.С. Макаренко при цьому лише поглибив свої антигуманні методи, під впливом перебільшеної, хоч і тимчасової, уваги до А.С. Макаренка, його канонізації, повного видання педагогічних творів, а також своєї гіркої долі, соціальних обставин, що змусили його жити на чужині, далеко від України, яку любив понад усе, Г.Г. Ващенко висловився у такій формі, прагнучи встановити, на його погляд, об’єктивність в оцінці А.С. Макаренка. Такої об’єктивності щодо А.С. Макаренка немає й у наш час. Його або, захоплюючись, вихваляють, або зовсім зневажають, підтверджуючи егоїзм А.С. Макаренка і авторитаризм його системи. З цієї ж, на наш погляд, причини Г.Г. Ващенко не зміг справедливо оцінити здобутки і втрати вітчизняної педагогіки й освіти у радянський період. А проги того, що було в А.С. Макаренка позитивного, він не заперечував і своїх думок не спростовував.

Життя переконує, що не можна братися за дослідження творчої біографії особистості упереджено, з порожнім, байдужим серцем. Нам дорогий Антон Семенович як педагог-новатор, що повернув до нормального життя сотні, здавалося б, назавжди загублених важкими соціальними умовами, дитячих душ.

Визнання, повагу і глибоке співчуття викликає проф. Г.Г. Ващенко як творець національної системи виховання, учений, педагог, викладач вищої школи, полум’яний патріот-вихователь, послідовний борець за високу ідею вільної, незалежної України.

Проблеми мети виховання, вільного ідеалу, взаємин вихователя і вихованця, змісту виховання, які є предметом великого наукового інтересу цих педагогів, у наш час також особливо актуальні, бо виховний ідеал або хоча б мета виховання на сьогодні чітко не визначені. Такий стан не можна пояснити тим, що школа перестала бути уніфікованою, тому мету можна обирати кожній школі довільно. Мета мусить бути і загальною, і водночас конкретною, спрямованою на мобілізацію особистісного потенціалу кожної дитини й учителя, на основі вільного вибору, згідно з потребами людини та суспільства, що будується в Україні. Ці наші думки співзвучні з висновками Г.Г. Ващенка, про що свідчать його праці.

Сьогодні багато педагогів у захваті від американської школи. Головним у ній є виховання у молоді життєздатності, готовності до самозбереження шляхом самодисципліни, волі і мобілізації особистісних сил, швидкої адаптації до оточення. Однак, відповідно до мети, як бачимо, виховання в американській школі спрямоване на задоволення вузько прагматичних потреб людини.

Як переконливо доводить Г.Г. Ващенко, наша вітчизняна система виховання завжди мала свої прекрасні взірці, свій позитивний досвід. Вона і надалі покликана розвивати у дітей віру в соціальний прогрес, свою Батьківщину, в реальність духовних принципів та ідеалів. Сьогодні ми усвідомлюємо, що поряд із цим, національній системі виховання дещо бракує прагматизму так само, як американській школі – духовності.

Г.Г. Ващенко зрозумів це, тому різко висловлювався проти бездумного перенесення на національний ґрунт чужого, проти цього виступав і висміював його також

Г.С. Сковорода, називаючи „мавіпуванням західних мод”. Т.Г. Шевченко, на що вказує Г.Г. Ващенко, особливо гостро засуджує тих, хто з дурним презирством ставиться до всього свого, національного. Актуальність цієї думки незаперечна.

Позитивно оцінюючи входження до європейського культурно-освітнього простору, осуджуємо некритичну захопленість зарубіжною школою, плазування перед нею, вважаємо це помилкою й недоліком нашої сучасної педагогічної думки. У нас уже діють дитячі садки за системою італійського вченого М. Монтессорі (до речі, Г. Ващенко згадує, що досвід італійського педагога вони також використовували у Білицькому педтехнікумі), організовуються вальдорфські школи, що реалізують ідеї німецького філософа Штайнера, а з педагогічним досвідом Г.Г. Ващенка ми тільки починаємо ознайомлюватися.

Недостатньо вивченою лишається педагогічна спадщина Х.Д. Алчевської, В.М. Верховинця, Б.Д. Грінченка, М.П. Драгоманова, О.Б. Духновича, С.Ф. Русової та багатьох інших видатних національних педагогів. Тому вважаємо, що повинні співпрацювати, обмінюватись інноваційним досвідом з прогресивними педагогами Заходу, бо лише на основі співробітництва, взаємної уваги, інтересу до надбань один одного, а не плазуванням і приниженням, зможемо досягти успіху.

Останнім часом деякі вітчизняні та зарубіжні дослідники намагаються протиставляти Ващенка і Сухомлинського, Ващенка і Ушинського, Ващенка і Макаренка. Проведення об'єктивного порівняльного аналізу їх творчості дало б позитивні результати для глибшого усвідомлення їх особистого внеску в педагогіку. А голе протиставлення – це непродуктивний шлях. Вони мали різний світогляд і неоднаковий досвід, жили в різних конкретно-історичних та соціально-економічних умовах: один – на Батьківщині, інший – на чужині; їх педагогічні праці мають різні методологічні й ідейно-теоретичні основи, а творча діяльність – різне спрямування. Всі свої сили професор Г.Г. Ващенко вкладав у справу національного виховання української молоді в умовах діаспори, тужив за своєю Батьківщиною і вірив у її розквіт як самостійної, незалежної держави.

Багато зробив для пропаганди педагогічних ідей Г.Г. Ващенка відомий діяч західної української діаспори магістр Омелян Коваль. Ми щиро вдячні йому за це, хоча, виступаючи на педагогічних зібраннях і пресі, він висловлюється проти використання педагогічної системи А.С. Макаренка і В.О. Сухомлинського у розбудові національної системи освіти, протиставляючи їй педагогічну творчість Г.Г. Ващенка та визнаючи лише її, з чим не можна погодитися.

По-перше, кожен може по-своєму ставитися до А.С. Макаренка і Г.Г. Ващенка, має право із власних позицій оцінювати їх педагогічну спадщину, яку визнають і використовують багато шкіл та педагогів не лише в Україні, а на всіх теренах колишнього СРСР. Крім цього, її вивчають і впроваджують у багатьох країнах світу, на всіх континентах. По-друге, думаю, що сам Г.Г. Ващенко був би проти такої суб'єктивної позиції. По-третє, і Ващенко, і Макаренко, і Сухомлинський, і Ушинський – це педагоги зі світовим ім'ям, наша національна гордість. Ніхто й ніколи не зможе відібрати їх в українського народу, як і поділити на „своїх” та „чужих”, „моїх” і „твоїх”. Вони – українці, тому нам більше імпонує у цьому випадку точка зору Г. Хілліга: „І Г.Г. Ващенко, і А.С. Макаренко – два видатних українських педагоги-гуманісти, які заслуговують на добру шану та світлу пам'ять” [6]. На цій позиції й українські дослідники творчості А.С. Макаренка В.І. Бобрицька, М.С. Пашко, В.Ф. Моргун [5].

Сучасна педагогіка приділяє значну увагу вихованню людяності, гуманності, толерантності, адже не можна не погодитися з Г.Г. Ващенком, що це ще „одно

з найважливіших завдань загальноосвітньої школи". У сучасних умовах воно реалізується на основі національної своєрідності виховання, набутого позитивного досвіду, національно-етнічних традицій, обрядовості, народних звичаїв, ритуалів тощо. Стає очевидним реалізм визначених Г.Г. Ващенком виховного ідеалу, основних напрямів і провідних методів виховання.

Без морального досвіду кращих синів українського народу, їх теоретичних висновків та узагальнень, тих цінностей національної культури (оволодіння ними, їх відродження, розвиток і примноження), що вироблені нацією й людством, не можна виховати повноцінне покоління, здатне побудувати нове, демократичне, олюднене суспільство.

У виховній системі Г.Г. Ващенка зливаються в один два підходи: відносницький (повага своєї та людської гідності, вміння відгукуватися на чужий біль, досягати взаєморозуміння, співробітництва і співтворчості, вчасно надавати допомогу тощо) та особистісний (особистісно орієнтована спрямованість виховання, його персоналізація, всебічне вивчення дитини, її оточення, організація самовиховання, творча реалізація особистості тощо).

Практичному втіленню цих підходів сприяє обґрунтована педагогом народно-християнська духовність і мораль як узагальнений людством, у даному випадку – українським народом, досвід, що переріс у моральні закони, норми, принципи, котрі закріпилися в моральній свідомості старших поколінь і передаються підрастаючому. „Складовою моральної свідомості є християнство, як універсальна релігія. Тому наша молодь, – пише Г.Ващенко, – стоячи на засадах християнства, не мусить замикатися лише в коло вузьконаціональних інтересів. Плекаючи свої кращі національні традиції, борючись за свою самостійну державу, українська молодь разом із тим мусить не тільки плекати загальнолюдські ідеали, а й активно боротися за них, що не може наступити без боротьби з царством зла. Віримо, що ця боротьба закінчиться перемогою Правди і Добра.”

Нас не може залишати байдужими реалізм національних духовно-моральних поглядів Г.Г. Ващенка. У своїй роботі з молоддю необхідно, використовуючи рекомендації Г. Ващенка, звертатися до народної моралі, культури, досягти забезпечення з цією метою єдності навчання і виховання. Від учителя вимагається цілеспрямована діяльність по затребуваності знань, відродження національної гідності, утвердження правди, милосердя, совісті, формування для цього суб'єкт-суб'єктних відносин з учнями, їх саморозвитку, вільного волевиявлення дитини, можливості вибору.

Формування духовно-моральних якостей особистості як найвищої гуманної вартості, – на що спрямована виховна система Г. Ващенка, – можна забезпечити лише на основі педагогічного діалогу, самостійності й поліфонії мислення суб'єктів педагогічного процесу, усвідомлення особистості дитини як вищої життєвої цінності, вищовартісного ставлення до людського і власного життя, розуміння його як самоцінності на планеті. Це буде сприяти досягненню співробітництва і співтворчості між людьми, піднесенню культури їх життєдіяльності, забезпеченню етнічної цілісності, подоланню соціально-економічних суперечностей, ухваленню України до Європейського Співтовариства держав і народів.

Повернення педагогічної спадщини Г.Г. Ващенка в Україну, безперечно, збагатить зміст і методику національного виховання. Вона послужить справі виховання педагогічних кадрів сучасної генерації, формуванню нового покоління громадян-патріотів України. Г.Г. Ващенко – непересічний педагог, його творчість є самобутнім явищем у національній педагогіці. Тому вивчення і творче впровадження його акту-

альних педагогічних ідей – це моральний і професійний обов'язок кожного педагога і майбутніх учителів. З цією метою на кафедрі педагогіки розроблено інноваційний курс „Історія української педагогіки в персоналіях”, видано підручник „Двадцять два видатних українських педагоги”, де значна увага приділяється вивченню творчої біографії Г.Г. Ващенко. Підготовлене нами монографічне дослідження „...Служба Богові і Батьківщині. Григорій Ващенко: альтернатива поглядів і оцінок” використовується студентами при опануванні іншого інноваційного курсу „Основи християнської педагогіки”, який викладається в нашому університеті й уведений до циклу педагогічних дисциплін за нашою ініціативою. Силами викладачів кафедри педагогіки і студентів університету створено кімнату-музей Г.Г. Ващенко.

Нехай поряд із педагогікою К.Д. Ушинського, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського у новій Україні запроваджується виховна система Г.Г. Ващенко. „Він це своє зерно, добірне і золоте, вирощував у муках, тепер його послідовники, – піпше Іван Драч, – перенесли цей мішок із золотим зерном і хочуть тут сіяти”. Ми, пипучи ці рядки, віримо, що вродить. Узагальнюючі думки Г.Г. Ващенко переконливо проєктуються на сучасність, за ними майбутнє.

Визначення пріоритету національних і загальнолюдських вартостей у їх єдності як духовної основи розвитку українського суспільства вносить принципи корективи до нашого мислення. Це, насамперед, компетентність, постійний пошук, уміння зрозуміти інших, обережно доторкаючись до їхньої системи цінностей. Завдання полягає в тому, щоб не відторгуючи їх, залишатися на власному ґрунті, брати краще, водночас поважати та розуміти чужі думки і прагнення, дбаючи про злагоду, бачити в них конструктивне начало. Це одна із важливих рис інтелігентної людини нашого часу.

Основи роботи Г. Ващенко, написані або виправлені в Німеччині
(за даними педагога):

1. Загальні методи навчання, 4 частини (курс лекцій для студентів).
2. Завдання виховання української молоді.
3. Виховний ідеал, 2 частини.
4. Релігія і майбутнє людства.
5. Основні лінії в розвитку советської педагогіки і школи.
6. Соціалізм і індивідуалізм у світлі християнства.
7. Містика й наука.
8. Виховання волі й характеру (2 частини).
9. Свобода волі як філософська і педагогічна проблема.
10. Виховання мужності й героїства.
11. Релігійне виховання молоді.
12. Виховання організованості і дисциплінованості.
13. Виховання любові до Батьківщини.
14. Виховання бадьорості і життєрадісності.
15. Тіловиховання як засіб виховання волі і характеру.
16. Виховна роль мистецтва.
17. Національні рухи на Полтавщині.
18. Макаренко – найбільший советський педагог.
19. Традиційне коріння большевицького тоталітаризму і підступства.
20. Психологія в СРСР (перекладено на німецьку і шведську мови).
21. Проєкт системи освіти в самостійній Україні.

22. Основи естетичного виховання.
23. Олександр Македонський (психологічна характеристика).
24. Періоди розвитку дитини і дитяча література.
25. Хвороби в галузі національної пам'яті.

Спогади:

1. Історія однієї школи.
2. Спогади про німецьку окупацію в Полтаві і на Полтавщині.
3. Пригоди втікачів із пекла.
4. „Перемога” і „Нагорода” (спогади про переслідування більшовиками українських педагогів у 1934-1935 роках).
5. Григорій Ващенко. Моя автобіографія // Наукові записки Українського вільного Університету. Філософський факультет. – Мюнхен, 1963. – С. 5-9).

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Г. Конференція робітників установ соціального виховання інтернатного типу в м. Полтаві 1926 р. / Г. Ващенко // Записки Полтавського ін-ту народної освіти. – Полтава, 1926. – Т. 1. – С. 172-176.
2. Ващенко Г.Г. Проект системи освіти у самостійній Україні / Г.Г. Ващенко. – Мюнхен : Вид-во Центрального комітету СУМ, 1957. – 48 с.
3. Ващенко Г. Школа як громадсько-культурний центр / Г. Ващенко // Наше слово. – Полтава, 1928. – №2. – С. 33-35.
4. Ващенко Г.Г. Конференція робітників установ соціального виховання закритого типу в м. Полтаві / Г.Г. Ващенко // Шлях освіти. – 1926. – №2. – С. 138-141.
5. Історія Полтавського педагогічного інституту в особах : матер. конф. присв. 80-річному ювілею ін-ту / ПДІП імені В.Г. Короленка. – Полтава : Кларисса, 1995. – 172 с.
6. Хіллінг Г. „Мазепинець” Ващенко про „яничара” Макаренка: вчасні відомі українських педагогів / Г. Хіллінг // Рідна школа. – 1995. – №6. – С. 69-74.
7. ЦДІА України. – Ф. 707. – Оп. 299. – Спр. 6 Полтавський учительський інститут, 1917.
8. Ukraina: Makarenko materialien. – IV, Marburg, 1982. – С. 85.

Алла Бойко.

ЭВОЛЮЦИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ Г.Г. ВАЩЕНКО И А.С. МАКАРЕНКО: РЕТРОСПЕКТИВА И ПРОЕКЦИЯ НА СОВРЕМЕННОСТЬ

Исследована эволюция отношений Г.Г. Ващенко и А.С. Макаренко. Обосновано общее и различное в их мировоззрении и творчестве, целесообразность проекции выводов и обобщений Г.Г. Ващенко на современность и воспитательную перспективу. Представлен перечень работ Г.Г. Ващенко, написанных в Германии.

Ключевые слова: Г.Г. Ващенко, А.С. Макаренко, Полтава, общее и различное, духовно-нравственное воспитание, критика, перспектива.

Alla Boyko.

EVOLUTION OF G. G. VASHCHENKO AND A. S. MAKARENKO RELATIONS: RETROSPECTIVE VIEW AND PROJECTION ON MODERN TIME

The evolution of relations of G. Vashchenko and A. Makarenko is considered. The common and different in their worldviews and creative activities, expedience of projection of G. Vashchenko's conclusions and generalisations on modern time and upbringing prospect are grounded. The list of G. Vashchenko's works written in Germany is given.

Keywords: *G. G. Vashchenko, A. S. Makarenko, Poltava, general and different, spiritually-moral education, criticism, prospect.*

Одержано 22.04.2009 р., рекомендовано до друку 25.05.2009 р.

УДК 37(091)„15”

БОРИС ГОД

(Полтава)

«ГАЛАТЕО, АБО ПРО ЗВИЧАЙ»: ЗАБУТИЙ ЖАНР ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ XVI СТОЛІТТЯ

Розглянуто «Галатео» Дж. Делла Каза – популярний педагогічний трактат епохи Відродження. Обґрунтовано його велике значення й виховну цінність, підкреслено необхідність продовження цієї традиції.

Ключові слова: *Відродження, педагогічна література, підручник, моральне виховання, правила пристойності, тактовність, гуманізм, етика.*

Історія педагогічної літератури, її різноманітних жанрів і форм – абеток, підручників, навчальних посібників тощо – окрем, по-своєму цікава, проте, маловивчена наукова тема. Вона специфічно віддзеркалює процес накопичення знань про виховання, трансформацію освітньо-виховних ідеалів і парадигм. Із огляду на це пропонуємо читачам один маловідомий твір такого роду – трактат гуманіста епохи європейського Відродження Джованні Делла Казі „Галатео, або Про звичай” (у тогочасному обігу просто „Галатео”).

Звернення до нього видається актуальним і доцільним із декількох міркувань. По-перше, це твір ренесансної доби, вплив якої на становлення сучасної педагогіки є загальноновизнаним (звернення до людини, гуманістичні пріоритети у вихованні, співзвучні нашим сьогоденним настроям). По-друге, спонукають труднощі й проблеми вітчизняного педагогічного процесу, коли за глобальними, стратегічними цілями нерідко втрачається тактична ініціатива: знаємо, що треба робити, але не досить чітко усвідомлюємо, як діяти. Ми прагнемо до ідеалу всебічно розвиненої особистості, підвищуємо якість освіти, але втрачаємо у морально-духовному плані, де ситуація майже критична.